

Відгук опонента
Мушкевич Мирослави Іванівни
на дисертаційну роботу
Карпової Дарії Євгенівни
«Психологічні умови формування уявлень про сімейні ролі»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами. Сім'я є основою, первинним та основним осередком суспільства. Це складний мікросвіт, в якому переплітаються різні морально-психологічні, інтелектуально-світоглядні, інтимно-сексуальні, господарсько-побутові питання. Значну частину свого життя людина росте і виховується в родині спостерігає за поведінкою своїх батьків, родичів, друзів, знайомих. Проте цей досвід не завжди сприяє формуванню правдивих уявлень, що відображають істинну думку про сімейне життя, функції сім'ї, типологію позитивних і патологізуючих сімейних ролей та ін. У цьому аспекті особливої актуальності набуває пошук ефективних шляхів формування психологічної готовності молоді до майбутнього сімейного життя. Не зважаючи на те, що проблемні питання підготовки молоді до сімейного життя вже певним чином розглядалися дослідниками, варто підкреслити відсутність наукових розробок, присвячених формуванню уявлень молоді про сімейні ролі. Саме тому, дисертаційна робота Карпової Дарії Євгенівни є важливим внеском у дослідженні типології сімейних ролей як основи для формування уявлень про моделі поведінки шлюбних партнерів. Відтак, обрана авторкою тема дисертаційного дослідження є актуальною і має суттєве наукове значення для підготовки молоді до сімейного життя.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації і винесені на захист, мають достатній рівень обґрунтованості. Їх теоретичною й методичною основою є положення психологічної теорії, наукові дослідження у сфері вікової та

педагогічної психології, соціальної психології та психології сім'ї. У дисертаційній роботі коректно обґрунтовано актуальність теми, чітко визначено об'єкт, предмет дослідження, сформульовано мету та завдання.

Для вирішення задач і перевірки гіпотези дисертантка підбрала цілий комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження: аналіз (вивчення психологічної та педагогічної літератури, пов'язаної з дослідженням проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі), синтез (поєднання частин предмета, встановлення їх зв'язку), співставлення, порівняння (зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, знаходження загального, що може бути властивим двом чи декільком об'єктам дослідження), ранжування (визначення рангів) відносно кількісних оцінок в залежності від ступеня важливості, (наприклад, певної сімейної ролі), узагальнення, систематизація.

Зміст дисертації послідовно розкриває тему дослідження. У першому розділі «Усвідомлення молоддю сімейних ролей як психологічна проблема» дисертанткою здійснено аналіз наукових досліджень та досліджено основні підходи до трактування таких понять як «сімейна роль» та «уявлення про сімейні ролі». Авторкою з'ясовано, що у змісті Сімейного кодексу не має жодної статті, яка б давала чітке розуміння суті сімейних ролей та їх переліку. Відсутність науково-обґрунтованої інформації про моделі поведінки шлюбних партнерів при реалізації сімейних функцій обумовлює низький рівень знань молоді про сімейні ролі. Отримані результати дозволили дисертантці розширити актуальний простір теоретичного пізнання феномену сімейних ролей та зрозуміти сутність поняття «сімейні ролі» як моделей поведінки членів сім'ї, що необхідні для реалізації сімейних функцій. Окрім цього, авторка уточнила сутність поняття «уявлення молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів», що відображає стійкі переконання молодої людини, які забезпечують типове реагування на ситуацію рольового розподілу сімейних обов'язків відповідно до сформованої життєвої позиції. Визначено психологічну структуру уявлень молоді про сімейні ролі.

Ця інформація уможливила підбір ефективних прийомів та методів пізнання предмету дослідження і конкретизації наукового пошуку. При цьому визначено чотири послідовних етапи дослідження: здійснення процедури організації психологічного дослідження проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі; теоретичне дослідження проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі; емпіричне дослідження проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі; аналіз, інтерпретація та змістова презентація результатів теоретичного й емпіричного вивчення проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі.

У другому розділі «Детермінанти, що впливають на формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі» представлено результати вивчення соціально-психологічних чинників, що впливають на формування уявлень студентської молоді про сімейні ролі. За допомогою аналізу наукової літератури та опитування студентської молоді дисертанткою виокремлено найважливіші чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, що впливають на розвиток уявлень студентської молоді про сімейні ролі: батьківська сім'я, близьке оточення, освітнє середовище, засоби масової інформації, суспільна думка, вмотивованість, емоційна рефлексія, освіченість, соціальна зрілість, темперамент, характер.

Визначено, що формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі в закладі вищої освіти буде ефективним за таких психологічних умов: наявність у студентів бажання розширяти свої уявлення про сімейні ролі та обов'язки; наявність у викладачів (кураторів) знань, умінь, навичок та бажання формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі та обов'язки; наявність психологічного інструментарію формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі; розміщення у популярних соціальних сітках психологічних матеріалів про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів; створення студентських гуртків для вивчення моделей гармонійних сімейних стосунків.

У третьому розділі «Особливості формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі» подано результати обґрунтування типології сімейних ролей як основи для формування уявлень про моделі поведінки шлюбних партнерів. Дисертанткою з'ясовано перелік та конкретизовано назви сімейних ролей за різними функціями сім'ї.

Для формування уявлень молоді про сімейні ролі така інформація є надзвичайно важливою, оскільки сприяє розумінню того, що реалізація сім'єю інтелектуально-світоглядної функції здійснюється за допомогою таких основних сімейних ролей як винахідник, вихователь, гід, гуру, експерт, естет, інтелектуал, компаньйон, лідер, медіатор, модник, одностуденець, опонент, порадижник, прагматик, слухач, соціалізатор, співрозмовник, спортсмен, учитель тощо. Виділено, що реалізація сім'єю морально-психологічної функції здійснюється за допомогою таких сімейних ролей як: активіст, акуратист, альтруїст, батько (мама), берегиня (захисник), донька (син), друг, жартівник, зять (невістка), ініціатор, контролер, креативщик, миротворець, мораліст, мотиватор, оптиміст, розрадижник тощо; Зазначено, що реалізація сім'єю інтимно-сексуальної функції здійснюється за допомогою таких основних сімейних ролей як: коханець, репродуктор, романтик тощо. Вказано, що реалізація сім'єю господарської та матеріально-фінансової функцій здійснюється за допомогою таких сімейних ролей як: годувальник, господарник, дбайливець, дизайнер, дієтолог, добувач, економіст, кухар, масовик, медик, нянька, організатор, обліковець, підприємець, покупець, прибиральник, ремонтник, садівник, стиліст, фінансист тощо.

Дисертанткою уточнено типологію патологізуючих сімейних ролей, що детерміновані фізіологічною та психічною залежністю особи, як от алкоголік, ігроман, наркоман, ревнивець, сексоголік, трудоголік, фанатик, шопоголік. Такі ролі відображають залежність від шлюбного партнера і описані як безхребетник, вигнанець, жертва, інфанти, мученик, невдаха, нетямущий, скиглій. Вказано, що ці ролі відображають зверхнє та зневажливе ставлення до членів сім'ї через такі характеристики як грубіян, егоїст, мегаломан, нарцис,

з'ясовано соціально-психологічні чинники, що сприяють усвідомленню молоддю сімейних ролей; визначено психологічну структуру уявлень студентської молоді про сімейні ролі. Подальшого розвитку набули наукові уявлення про роль батьківської сім'ї у формуванні майбутнього сім'янина; психологічні умови формування уявлень про них в умовах закладу вищої освіти

Повнота викладених наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. За темою дисертації опубліковано 16 наукових праць, із них: 4 наукові статті (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України в галузі психології; 1 розділ (у співавторстві) – у монографії; 1 стаття (у співавторстві) – у зарубіжному науковому періодичному виданні держави, яка входить до Європейського союзу; 9 публікацій (із них 3 – у співавторстві) – у матеріалах наукових конференцій; 1 наукова праця (у співавторстві) – додатково відображає наукові результати.

Важливість одержаних дисертантом результатів для науки і практики. Дисертаційне дослідження має чималу практичну значущість, адже містить цілу низку нових розробок, які доцільно використовувати для підготовки молоді до сімейного життя. Отримані теоретичні та емпіричні матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, зокрема у дисциплінах професійної підготовки «Робота психолога з сім'єю», «Сімейне консультування», а також у вибірковій дисципліні «Психологія сім'ї» для студентів усіх спеціальностей.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Вивчення дисертаційного дослідження, а також аналіз наукових праць дисертантки, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав фіксувати допущення нею порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). В дисертації є посилання на джерела інформації за кожним випадком використання тверджень, ідей, розробок тощо. Представлена наукова робота відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права, відображає бажання

насилник, садист, самодур, цинік.

Визначена типологія сімейних ролей дозволила Дарії Євгенівні розробити психологічний інструментарій формування у студентської молоді уявлень про моделі поведінки подружжя. На нашу думку ця авторська розробка заслуговує особливої підтримки та впровадження у закладах вищої освіти, оскільки є надзвичайно інформативною та пізнавальною за своїм змістом. За структурою психологічний інструментарій складається з двох блоків лекційних та практичних занять, де у першому блоці виділені позитивні сімейні ролі (мета – формування уявлень студентів про сутність та типологію важливих сімейних ролей та сфери їх розподілу). У другому блоці акцентується на патологізуючі сімейні ролі (мета – формування уявлень студентів про сутність та типологію патологізуючих сімейних ролей).

Аналіз результатів експериментального дослідження, отриманих під час практичної реалізації авторської розробки та опрацьованих методами математичної статистики, дає можливість зробити висновок про її ефективність. Після застосування авторської розробки серед учасників дослідження на 71,8% збільшилася кількість тих, хто виявляє високий рівень сформованості уявлень про сімейні ролі за морально-психологічним чинником, на 65,5% – за інтелектуально-світоглядним чинником, на 39,1% – за матеріально-фінансовим чинником та 27,3% – за господарським чинником. Зазначено, що на 47,3% збільшився рівень сформованості уявлень студентів про патологізуючі сімейні ролі.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою новизною, адже в ньому вперше запропоновано теоретичне та емпіричне розв'язання проблемного питання формування уявлень про сімейні ролі у студентської молоді. Дисертанткою обґрунтовано типологію сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, інтимно-сексуальною, господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї, що сприяє розширенню уявленню молоді про моделі поведінки шлюбних партнерів;

автора надати достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності та джерела інформації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Відзначаючи загальний високий рівень обґрунтованості теоретичних і методичних положень дисертації, її цілісність та логіку викладу матеріалів, необхідно відзначити наявність певних дискусійних положень і висловити деякі побажання, зокрема:

1. У підрозділі 1.1 (сімейні ролі як моделі поведінки подружжя) дисертантка формує теоретичне підґрунтя для пізнання феномену сімейних ролей. Водночас, недостатньо чітко визначено позицію автора щодо детермінації моделей поведінки шлюбних партнерів при реалізації різних функцій сім'ї індивідуально-психологічними властивостями подружжя.

2. У підрозділі 2.1 подано результати аналізу думки студентської молоді щодо своїх знань типології сімейних ролей за різними функціями сім'ї (таблиця 2.1). Однак, поза увагою дисертантки залишилися особливості впливу гендерних характеристик на самооцінку та знання студентами моделей поведінки шлюбних партнерів. Тому, доцільно було б дослідити цей чинник та конкретизувати його вплив на формування уявлень студентів про сімейні ролі.

3. Дисертантка справедливо стверджує, що формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі буде ефективним за певних психологічних умов, зокрема за наявності у викладачів (кураторів) знань, умінь, навичок та бажання формувати у молоді уявлень про сімейні ролі та обов'язки. Зважаючи на зміст цієї умови, доцільно було б запропонувати відповідний тренінг для підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників (кураторів).

4. Не зважаючи на достатньо презентабельну характеристику у змісті дисертації психологічних способів та прийомів формування у студентської молоді уявлень про моделі поведінки подружжя, дослідниці варто було б їх подати і у загальних висновках.

5. Заслужують на увагу та підтримку результати аналізу змісту статей Сімейного кодексу (таблиця 3.19), які дозволили дисертантці виокремити низку

сімейних ролей, що можуть відповідати, зазначеним у деяких статтях, обов'язкам подружжя. Проте, беручи до уваги те, що у Сімейному кодексі не відображено типологію сімейних ролей, було б доцільно розробити пропозиції щодо внесення змін до його окремих статей та доповнення новими статтями, які б сприяли розумінню шлюбними партнерами цього важливого питання.

Викладені вище пропозиції та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку та не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження Карпової Д. Є.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Детальне вивчення дисертації Карпової Дарії Євгенівни «Психологічні умови формування уявлень про сімейні ролі» дозволяє зробити загальний висновок, що вона є самостійним завершеним науковим дослідженням, відзначається науковою новизною і практичною значимістю результатів, викладена згідно вимог до наукового стилю з кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що випливають із власних досліджень дисертанта.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 року, а її авторка Карпова Дарія Євгенівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Опонент

завідувач кафедри практичної та клінічної психології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

доктор психологічних наук,

доцент

Мирослава МУШКЕВИЧ

